

Svečiuose pas XXI amžiaus „išrinktuosius“, arba „Paukščių kalba“ iš arčiau

Inga NECIUNSKAITĖ

Vienas kalbas – anglų, prancūzų, rusų, švedų, vokiečių ir kt. – jau perpratome ir jose nebematome nieko itin sudėtingo ar neišmokstamo, dar daugiau – jos tapo būtinybe, norint kopti karjeros laiptais. Kitos – kinų, japonų ir t. t. – kelia susižavėjimą ir dažniausiai priskiriamos sudėtingųjų kategorijai. Trečios, pavyzdžiui, ega (Dramblio Kaulo Krantas), kalbos pašnekovo akyse automatiškai įjungia lemputę su dideliu klaustuku: šaipaisi? Na, ir galų gale visą XXI amžiaus kalbų skirstymą vainikuoja arabų, kuri daugeliui nekelia jokių klausimų, nes viskas ir taip aišku: „Ai, čia ta paukščių kalba...“

Būtent dėl to, kad arabų neoficialiai tapo pastarojo amžiaus ypatingąja kalba, keliančia ironišką asociaciją su paukščiais giesmininkais, šiandien pamėginsime pasigilinti į istorinį tokių stereotipų atsiradimą, kalbos specifiką ir kalbančiųjų ratą, kuriam – kad ir kaip būtų neįtikėtina – iš dalies priklausome ir mes patys.

Mįslingoje „babaju karalystėje“

Įtampa tarp Artimųjų Rytų ir Vakarų pasaulių nėra viso labo neseniai susiformavęs naujų laikų reiškiny, o arabas – tik po 2001 metų rugsėjo 11-osios įvykių atrastas Žemės gyventojas. Pastarieji Arabia Magna (Arabų pusiasalyje) buvo žinomi gerokai prieš mūsų erą (maždaug IX a. pr. Kr.) arvi – arabų, semitų genčių atstovų, vardu. Jie propagavo klajoklišką gyvenimo būdą ir garbino (kaip ir lietuviai tam tikru metu) galingas gamtos stichijas. Nors apie to meto arabus žinoma gana nedaug, deja, ir vėlesniais Viduramžių laikais, krikščionybei susidūrus su islamu, žinios ilgą laiką apsiribojo fiktyviais keliautojų, pvz., Johno Madeville'io, Presterio Johno, pasakojimais. Tai buvo palyginti neseniai atrastas pasaulis, priešingas Vakarams ir dėl to sunkiai suvokiamas. Atsirado egzotiškų, tai yra nesivystančių, statiškų, atsilikusių ir klasingų, Rytų stereotipas, kuris išsaknijo tiek paprasto krikščionio misionieriaus, tiek žymių visuomenės veikėjų (E. Delacroix, Montesquieu, Voltaire'o, J. Millio, K. Marxo ir kt.) vaizduotėje. Dėl nesugebėjimo suprasti takoskyra tarp „aukšto lygio“ Vakarų ir priešiško Rytų išliko šimtmečius.

Nors dėl XVI, o kiek rimčiau – XVIII–XIX amžiuje prasidėjusių mokslinių Artimųjų Rytų studijų žinios apie arabų laimėjimus pagilėjo, pripažintas jų įnašas į algebros, analitinės geometrijos (Al-Khvarizmi), trigonometrijos (Al-Battani), chemijos (Jabir bin Hajjan), medicinos (Avicena), astronomijos ir kitas sritis, senieji stereotipai sėkmingai vešėjo kaip usnys.

Jau XX amžiuje pradėdami statyti filmai, kuriuose piešiamas vagių, šarlatanų, žmogžudžių, skraidančių kilimų, džinų, gyvenančių stebuklingose lempose, ir pilvo šokėjų pasaulis. Po šaltojo karo metų arabai traktuojami kaip grėsmė Vakarams, kuri galutinai sustiprėjo po teroristinių išpuolių Niujorke 2001-aisiais ir tapo vienu pagrindinių aspektų, be kurio sunku įsivaizduoti šiuolaikinį „gerą“ Holivudo filmą (pavyzdys – pagal Dr. Jacko Shaheeno knygą „Real Bad Arabs“ 2004 metais sukurtas „Planet of the Arabs“). Taigi paskutiniu metu arabas, „pagražintas“ neigiamo atspalvio epitetais, virto neįprastu ateiviu iš – dažniausiai – Irako. Pasaulyje, kur dominuoja osamos, muhamedai, ali arba tiesiog babajai teroristai, tikra arabo sąvoka nukeliama į antrą planą, užleidžiant vietą Artimųjų Rytų baubui.

Šiandien araba gali būti pavadintas tiek pakistanietis, tiek indas, tiek bet kuris kitas tamsaus gyimio gyventojas.

Prakaito verta kalba

Teigti, kad arabų kalba – sunkiai perkandamas riešutas, būtų bene paprasčiausia, jau vien dėl vyraujančio diglosijos – dviejų kalbų (Charles Ferguson) faktoriaus. Net mūsų mažoje šalyje aptinkamos kelios tarmės, tad ką kalbėti apie pasaulį, kurio ribos jungia daugiau nei 20 šalių. Vis dėlto užsispyręs studentas išgliaudo dar ne tokias užduotis, tad ir į pačią arabų kalbą reikėtų žiūrėti kaip į mokslą, vertą kiekvieno prakaito lašelio. O prakaituota tikrai daug.

Pirmi studijų metai. Bendrinės arabų kalbos (fusha – تحف) paskaita ir besiplečiančios studentų akys, dėstytojo rankai pradėjus lengvai judėti iš dešinės į kairę, rašant abėcėlę. Atrodo, vos 28 į lotynišką nė iš tolo nepanašios (غص ظر) raidės – ne taip ir daug. Akys dar labiau išsiplėčia, sužinojus, kad kone kiekviena raidė turi keturis jungimo būdus ir skirtingą formą, nelygu raidės vieta žodyje. Neverta išsigąsti: su griežtu dėstytoju ranka greitai išlavinama. Raštas tampa pačia lengviausia kalbos mokymosi dalimi: juk išmokti tereikia 17 pagrindinių raidžių formų, o visa kita kaip matematikoje: sudėlioji reikiamą kiekį taškų virš raidės ar po ja, ir darbas baigtas. Pvz.: lietuviška s nuo š tesiskiria varnele, taip ir arabų kalboje s (س) ir š (ش) tesiskiria trimis taškeliais. Panašių dėsningumų atrasime ir su kitomis raidėmis. Tiesa, reikėtų paminėti, kad arabų, priešingai nei dauguma kalbų, priskiriama abjad (Peter Daniels), arba bebalsės abėcėles, grupei. Tai yra žodžio pagrindą iš esmės sudaro priebalsės (neskaitant ilgųjų balsių a, y ir ū), o trumpieji balsiai žymimi diakritiniais ženklukais, dedamais virš (a, u) arba po (i) raide. Tokia taškelių (apibalsinimo) sistema buvo įvesta tik VI–VII amžiuje, kai legendinis arabų gramatikos kūrėjas Abu Al-Asvad Al-Du'ali uždėjo didelius raudonus taškus balsėms žymėti. Kadangi jo sistema šiek tiek šlubavo, nes maišėsi su pačios priebalsės taškais, tai netrukus, VIII amžiuje, buvo reformuota į dabartinę, įstrižių brūkšniukų (a ir i žymėjimas) ir mažo devynetuko (u) raišką, kurios vartojimas liko pasirinktinis: tikras arabas skaito gryną abjad tekstą, balses sudėliodamas intuityviai.

Dar vieną prakaito lašą (o kam ir daugiau) tenka išspausti, pradėjus mokytis mums neįprastų garsų (kh, gh, kelių z...) tarimo. Dėstytojui ištarus „Ikra“ – „skaityk“, viena raidė įstriniga kažkur gerklėje, kita nosyje, trečia užkrinta už dantų, galiausiai susipina

liežuvis ir kapteli dar vienas prakaito lašas. Na ką, reikia praktikuotis: rūkantieji gana greitai išmoka kh, slogojantieji ain, kiti garsai taip pat ilgainiui paklūsta. Galiausiai nė nepajunti, kaip ranka automatiškai juda priešingai įprastai kryptčiai, akys nebemato balsinių brūkšniukų, o liežuvis ištaria daugiau nei visiems žinomą Allahu Akbar. Išspaudi džiaugsmo ašarą, kad bent kažką sugebi pasakyti kalba, gyvavusia, kaip teigia Namaros įrašas, rastas netoli Damasko, dar IV amžiuje. Suimi save į rankas ir eini į kitą – ilgą gramatikos etapą.

Tenka sutikti, kad procesas gana varginantis, tačiau pirmame kurse sugrauztos karčiosios šaknys virsta sadžiausiu vaisiumi, išvykus studijuoti, dirbti ar tiesiog poilsiauti į Artimuosius Rytus, kur atsiveria kitas, arabisto akį džiuginantis pasaulis ir galimybė pasisveikinti su ne vienu iš daugiau nei 400 milijonų arabiškai kalbančių žmonių ar net pradėti mokytis kaligrafijos meno.

VU Orientalistikos centro arabistikos studentės Ieva Kajokaitė ir Monika Jackutė su merginomis iš Etiopijos, Nigerijos ir Bosnijos
Nuotr. iš autorės arch..

Arabiškas dailiraštis

Kai pranašui Muhamedui pirmą kartą apsiereiškė Dievas (VII amžiuje), ištardamas „ikra“ – „skaityk“, arabų kalba įgijo naują, dievišką prasmę. Kaip tiki musulmonai, tąkart nemokėjusiems skaityti Korano (šventosios musulmonų knygos) kalba atrodė tokia nežemiškai darni ir paslaptinga, o prasmė tokia gili ir sunkiai suvokiama, kad arabų kalba automatiškai įgijo dieviškos reikšmę. Šis pirminis kalbos šventumas ir santykis su religija lėmė išpūdingą kalbos vystymąsi ir atskiros kalbinės meno šakos – kaligrafijos – susiformavimą.

Kadangi Koranas buvo suvokiamas kaip rašytinė Dievo žodžio išraiška, jo analizė netrukus tapo pagrindiniu studijų objektu. Tad islamo sklaida, Korano poreikis ir spausdinimo mašinų nebuvimas vertė susitelkti ties šventraščio perrašymu, reikalavusiu ypatingo kruopštumo ir atsakomybės.

Būtent tuomet pradėjo vystytis kaligrafija, arba „dailusis rašymas“. Tai itin sudėtinga ir atkaklumo reikalaujanti rašymo maniera, kuria tekstą stengiamasi paversti mistiška formule, vaizduojančia paslėptą pasaulį ir dievišką grožį.

Beribės linijos, nuolat sukimbančios tarpusavyje, virsta musulmonų Visatos supratimo atspindžiu ir nuolatinio Absoliuto ieškojimu, siekiant peržengti esamą pasaulį ir atrasti vienybę su Dievu. Toks rašymas tampa savotišku paties kaligrafo bendravimu su Aukščiausiuoju. Dėl to, prieš paimant nendrinį kalamą (specialų rašiklį) į rankas, derėtų pasimelsti, o norintiems imtis Korano perrašymo – pasninkauti. Kaip sakė vienas arabų poetas, kaligrafui neužtenka vien gabumų, jis turi turėti „rašalą, juodą kaip jo likimas, plunksną, nenumaldomai judančią tarsi blakstienos, ir rašymo būdą, gražų kaip mylimosios plaukai“ ir nuolat lavinti įgūdžius. Anot Fakir Mir Ali (1530 m.), „jei kas nors bent trumpam nustoja lavinti ranką, kaligrafija išblunka tarsi chna (specialūs dažai) spalva“.

Tikėjimas, kad „angelai neįžengia į namus, turinčius paveikslų“, nulėmė spartų įvairių rašymo stilių – ma'il, kufik, nastali'k (Iranas), divani (Turkija), thuluth ir kt., besiskiriančių linijų grakštumu ir puošnumu, plėtojimąsi. Taip kaligrafija tapo itin gerbiama meno šaka, naudojama tiek svarbių dokumentų rašymui, tiek monetų graviravimui ir pas tatų dekoravimui.

Arabistikos studijos Lietuvoje

Jau XVI amžiuje Europoje atsirado arabistikos studijos, daugiausia orientuotos į būdų prekybiniams-diplomatiniams santykiams tarp Rytų ir Vakarų plėtoti ieškojimą. Žinoma, krikščionių misio-nierių istorijos vis dar buvo svarbus žinių šaltinis, kadangi būtent jie labiausiai do-mėjosi išpūdinga islamo sklaida ir siekė išsiaiškinti esmines religijos koncepcijas. Gilinimasis į Korano – gyvenimo būdo šaltinio – tiesas tuo metu tapo vienu pa-grindinių studijų objektų, vedusiu, viena vertus, į išsamesnį musulmonų bendruo-menės pažinimą, kita vertus, į dar griež-tesnį jų įvaizdžio formavimą.

Tuo metu, apie 1582-uosius, į Arti-muosius Rytus įžengė ir kone pirmasis

Lietuvos gyventojas Mikalojus Kristupas Radvila-Našlaitėlis (1549–1616), kuris aplankė Siriją, sausuma nukeliavo į Je-ruzalę ir pamatė Egipto piramides. Jo kelionės išpūdžių knyga „Kelionė į Jeru-zalę“ yra bene pirmasis žinių apie arabų kraštus šaltinis Lietuvoje.

Pati arabistikos studijų pakraipa, re-miantis Krokuvos Čartoriskių biblio-tekoje saugomu Kazimiero Kontrimo (1777–1836) raštu, kuriame Adomui Čartoriskui (1770–1861) siūloma įsteig-ti Arabistikos katedrą Vilniaus universi-tete, oficialiai Lietuvoje atsirado XIX amžiuje. Ją paskatino galimybė siekti di-plomatinės karjeros Rusijos atstovybėse Rytuose. Būsimos katedros vadovu buvo paskirtas Osipas (Julianas) Senkovskis (1800–1858), garsėjęs neeiliniais gabu-mais ir imlumu kalbai. Deja, po studijų Artimuosiuose Rytuose gavęs gerą pasiū-lymą dirbti Rusijoje, jis išvyko į užsienį, o arabistikos studijos taip ir liko nepra-dėtos.

Kiek vėliau arabų kalbą ir Korano analizę pradėjo dėstyti Michailas Bo-brovskis (1784–1848), kuris teigė, jog arabų pranoksta visas turtingiausias pa-saulio kalbas. Jo veiklą tęsė V. Miuni-chas (1793–1829), kol 1832 metais uni-versitetas buvo uždarytas ir beliko tik keliautojų Ignoto Žagelio (1826–1891) ir vienintelio arabisto Vladimiro Girgaso (1835–1887) neuniversitetinė veikla. Ir tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Vytauto Didžiojo universiteto Huma-nitarinių mokslų fakulteto Visuotinės istorijos katedros docentė Marija Ru-dzinskaitė-Arcimavičienė (1885–1941) iš dalies atgaivino Artimųjų Rytų dva-sią Lietuvoje, nuolat užgriebdama arabų tematiką savo paskaitose. Iki šiol ji yra vienintelė Lietuvos egiptologė, mokėjusi skaityti hieroglifus.

1993 metais Dalios Švambarytės ini-ciatyva atkurtas Orientalistikos centras, kuriame nuo 1994-ųjų rugsėjo dėstoma ir arabų kalba. 2000 metais priimti pir-mieji arabistikos studentai, 2006-aisiais studijas baigė antroji laida. Deja, šiuo metu arabistikos studijos nevyksta, ta-čiau arabų kalba dėstoma nuo 2002 metų veikiančioje Rytų kalbų mokykloje.

Nuotr. iš autorės arch..

